

s doteraz publikovanými štúdiami nemení dostatočne obsah jednotlivých kapitol. Napríklad podkapitoly 6. 2. 2 – 6. 2. 3 sú identické s časťami článku *Jak pojmenovat reálné číslo?*.¹ Aj báza štúdií, na ktorej je monografia postavená, sa ukazuje v častom opakovaní a opätovnom vysvetľovaní tých istých filozofických otázok či problémov. Napríklad fakt, že analytická filozofia preformulovala otázku „Čo je A?“ do podoby „Čo je význam slova A?“ a ďalej na „Aké je použitie slova A v jazyku?“, sa opakuje v niekoľkých kapitolách (s. 104, 170, 226, 240, 400). Podobne autor v tretej časti monografie odkazuje na inferenčnú schému (s. 360, 370, 388), čo je síce funkčné v jednotlivých článkoch, ale v monografii budí dojem neustáleho sa navracania k otázkam, ktoré sa už riešili, a to napriek tomu, že autor postupuje v analýze problémov vpred. Kniha *Idea, číslo, pravidlo* však vo svojej celkovej podobe významne obohacuje priestor analytickej filozofie v Čechách i na Slovensku a stáva sa nevyhnutnou súčasťou uvažovania o jej problémoch s posunom k pragmatickému a sociálnemu výkladu jej úloh. Preto ju vrelo odporúčam do pozornosti našej filozofickej verejnosti.

Katarína Hrnčiarová

Katarína Hrnčiarová
Katedra filozofie a dejín filozofie
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Moyzesova 9
040 01 Košice
SR
e-mail: kat.hrnciar@yahoo.com

EMMANUEL LEVINAS:

Œuvres 1. Carnets de captivité et autres inédits

1. vyd. Paris: Bernard Grasset/Imec 2009, 504 s.

Čitatelia E. Levinasa majú vynikajúcu možnosť obohatiť svoje poznatky o diele tohto výnimočného filozofa. Vďaka niekoľkoročnému úsiliu Jean-Luc Mariona, Rodolphe Calina a Catherine Chalierovej v roku 2009 uzrel svetlo sveta prvý zväzok Levinasových zbraných spisov (vydaniu predchádzal dlhý právny spor medzi dedičmi, Levinasovou dcérou, ktorá bola proti publikovaniu nevydaných textov, a jeho synom). V našich východoeurópskych končinách však o tejto knihe na stránkach filozofických časopisov abscentuje akákoľvek zmienka.

¹ Kolman, V. (2011): Jak pojmenovat reálné číslo? *Organon F*, 18 (3), 283-301.

Patronát nad vydaním tohto obsiahleho zväzku a zároveň koordináciu vedeckého výboru pre prácu nad ďalšími zväzkami* prevzal člen „Klubu nesmrteľných“ Jean-Luc Marion. To, že ide o náročný vedecký počin, dokumentuje početné zastúpenie spolupracovníkov zvučných mien: Miguel Abensour, Rodolphe Calin, Bernhardt Casper, Catherine Chalierová, Michel Deguy, Marc B. Delaunay, Marc Faessler, Giovanni Ferretti, Miguel Garcia-Bara, Kevin Hart, Jean-Luc Nancy, Guy Petitdemange, Claude Romano. Za celkovú výstavbu textov a poznámkový aparát zodpovedá R. Calin, ktorý sa spolu s C. Chalierovou podieľal aj na obsírnom úvode a vysvetľujúcich poznámkach. Zobrané spisy sú vydané so súhlasom dediča a vykonávateľom závetu, Levinasovým synom Michaëlom.

Kniha je zostavená chronologicky na základe Levinasových poznámok zo *Stalag*** z obdobia druhej svetovej vojny. Ide o deväť poznámkových zošitov spolu s vloženými poznámkami, ktoré boli písané zväčša ceruzkou alebo perom. Celý súbor si Levinas starostlivo uchoval pod titulom *Zápisky zo zajatia, 1940 – 1945 (Carnets de captivité, 1940 – 1945)*. Redakcia však zahŕňa širšie obdobie písania zápiskov, a to roky 1937 – 1960.

Je rozdelená do troch častí. Prvá, *Zápisky zo zajatia (1940 – 1945)*, obsahuje 7 zošitov; druhá s názvom *Spisy o zajatí a Pocta Bergsonovi* je rozsahovo najkratšia a obsahuje 4 texty: *Zajatie (Captivité)*, *Duchovnosť izraelského zajatca (La spiritualité chez le prisonnier israéliite)*, *Židovská skúsenosť zajatia (L'expérience juive du prisonnier)* a *Pocta Bergsonovi (Hommage à Bergson)*; tretia je nazvaná *Rôzne filozofické poznámky (Notes philosophiques diverses)*, obsahuje zvyšné 2 zošity a editori sem zaradili aj 4 zväzky rozličných Levinasových filozofických skúmaní a úvah z rokov 1930 – 1960.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že prvý zväzok zobraňovaných spisov bude zaujímavý len pre úzko špecializovaných filozofov, komentátorov Levinasovho diela. Opak je však pravdou. *Zápisky zo zajatia* sú vzrušujúcim historickým dokumentom, ktorý v mnohom pripomína slávne Satrove *Vojnové denníky*. Päťsto strán rozličných poznámok, ktoré má teraz čitateľ k dispozícii, neopisujú len realitu temnej epochy z konca 30-tych rokov, ale sú dôkazom Levinasovho intelektuálneho úsilia, zavŕšeného napokon vydaním veľkého diela *Totalita a nekonečno* z roku 1961. V prípravných Levinasových poznámkach možno nájsť mnohé z toho, čo pre vtedajších ľudí znamenala porážka Francúzska. Nejde, samozrejme, len o vojenskú porážku alebo porážku hodnôt, ale predovšetkým o novú zakladajúcu metafyzickú skúsenosť človeka v starosti o bytie a pred bytím (nieť divu, že práve pojem *skúsenosti* sa stal nadhlo, a možno je ním dodnes, vlastným predmetom fenomenologicky orientovanej filozofie). Materiál je možno trochu zhustený, miestami nedešifrovateľný (mnohé poznámky boli editori nútení pre nečitateľnosť preškrtnúť alebo vynechať), ale je to typický Levinas – človek nepremýšľajúci v prevzatých pojmoch a kategóriách ale v celých sústavách pôvodných pojmov a kategórií, s výnimočným darom sprostredkovať tieto sústavy štylisticky prítiažlivým spôsobom.

* V roku 2011 vyšiel 2. zväzok Levinasových zobraňovaných spisov s názvom *Reč a Mlčanie (Parole et Silence)*.

** Zajatecký tábor.

V predsluve ku knihe *Totalita a nekonečno* čítame: „(...) tvrdá lekcia vecí samotných, vojna sa deje ako čistá skúsenosť čistého bytia, práve v okamihu svojho výbuchu, keď horia drapérie ilúzií“ (Levinas 1997, 9). Tento výňatok pochádza z Levinasových poznámok ešte spred roku 1944: „Rozpadajúca sa drapéria. Svet, ktorý sa zjavuje vo svojich (nahých?) kontúrach – svet, ktorý sa riadi tým, čo je „oficiálne“ – drapéria „oficiálneho“ – to je vlast'. Pád drapérie – porážka. (...) Nikdy nič nebolo oficiálne. Nič viac nie je oficiálne“ (Levinas 2009, 112). Levinas touto padajúcou drapériou „oficiálneho“ označuje nielen stratu ilúzií, ale aj samotný koniec zmyslu. Porážka Francúzska je porážkou reality a jej zmyslu, substanciality racionálneho, ktorá sa týka každodennosti dňa, ako aj dôvery vo funkčnosť jazyka. Slová a veci sa náhle roztrieštili bez možnosti návratu. „Rozložili sa samotné veci, stratili svoj zmysel: lesy sa stali stromami – a všetko to, čo pre francúzsku literatúru znamenal les – zmizlo. Krajný rozklad živlov – kúsky lesa, ktorý zostal po odchode tohto cirkusu na scéne (...). Nechcem však jednoducho hovoriť o konci ilúzií; skôr o konci zmyslu (samotného zmyslu ako ilúzie), ktorá nachádza svoju konkrétnu podobu v opustených domovoch a pobyte v nich. Syr a šampanské o piatej ráno. Prehliť túto ideu ‚straty zmyslu‘ vo veciach. A samotú, ktorá z nich vyplýva“ (Levinas 2009, 132). Človek prestal byť dieťaťom, dospel k samote, ktorá znamená vedomie existencie. Detstvo totiž, „hravé detstvo“, ako hovorí Levinas, znamená existovať bez existencie v situácii, kde druhí existujú výlučne pre vás. Je to vždy „nahraditeľná existencia“ (Levinas 2009, 133).

Keď čítame tieto poznámky, nemožno sa ubrániť dojmu, že Levinas váha medzi literárnym a filozofickým zameraním. Pýta sa napríklad na zmysel metafory, zbiera citáty z Prousta, Baudelaira, Racina, Francea, Bounakova, Rollanda, Pascala, svätej Terezy od Ježiška, vyjadruje obdiv k Léonovi Bloyovi. Môže nás potom prekvapiť, že sa Levinas pokúšal o literárnu tvorbu? V poznámkach možno nájsť roztrúsené tematické náčrty, charaktery postáv a dejové zápletky zamýšľaných románov, ktoré sa mali nazývať *Žalostný prebytok* (*Triste opulence*) a *Láska a neskutočnosť* (*Irréalité et l'Amour*). Najmä titul *Žalostný prebytok* naznačuje onú „stratu zmyslu vecí“, ktorý v Levinasovi zanechala skúsenosť zajatia.

Tón zošitov však nie je vždy tragický; Levinas si zaznamenáva spomienky napríklad na Laurela a Hardyho alebo strážneho psa Bobbyho, ktorý „bez akýchkoľvek postranných úmyslov a mimo rozlišovania sociálnych pravidiel“ (Levinas 2009, 150) robil zajtacom veselú spoločnosť a ktorý v inej Levinasovej knihe s názvom *Ťažká sloboda* (*Difficile liberté*) dostal komický prívlastok „posledný kantovec nacistického Nemecka“ (Levinas 2003, 234-235).

Z druhej časti knihy treba upozorniť na dovtedy nepublikovaný text venovaný Bergsonovi, ktorý zomrel 4. januára 1941. Levinas ho napísal päť rokov po Bergsonovej smrti a oslavuje v ňom slobodu tohto veľkého mysliteľa, ktorý sa ako prvý „odmietol skloniť pred chladným časom vedy, hoci väčšina jeho filozofických kolegov sa mu podrobila“ (Levinas 2009, 27). „Od roku 1940 je nám známa diabolská moc falošnej vedy. V týchto hodinách beznádeje nám nezostalo nič iné než hodnota toho, ako sa ďalej zachováme. Bergson tu opäť zostal sám sebou. Napriek tomu, že bol tak blízko katolicizmu,

zostal tento veľký Francúz Izraelitom. V roku 1940, už chorý, sa pred policjaným komisárom svojej štvrte dáva skromne zapísať ako Žid. Onedlho zomiera, ušetrený Auschwitzu. Hľadal však túto milosť?“ (Levinas 2009, 219) Levinas pripomína slávne Bergsonove slová zo závetu z roku 1937: „Chcem zostať medzi tými, ktorí budú zajtra prenasledovaní.“

Z najzaujímavejších pasáží tretej časti knihy hodno napokon zmieniť Levinasove úvahy o metafore (Levinas 2009, 227-242; 329-331; 350-354). Vďaka nim môžeme lepšie porozumieť tomu, ako a prečo nám metafora umožňuje myslieť, a transcendovať tak aktualitu daného. Metafora, ktorá sa javí ako samotná „podstata jazyka“ (Levinas 2009, 229) je sama osebe metafyzickým fenoménom, ktorý nám umožňuje radosť sa z jazyka, z polyfónie bežných slov. „Metafora oddeľujúca sa od zmyslovej reprezentácie vyslobodzujú zmysel vtelený vo veciach“ (Levinas 2009, 229). Vzťah k svetu totiž nie je vzťahom k objektom sveta a „pojmem nie je spojivom vzťahu k objektu, ale novým spôsobom vzťahovania – nie ako znak, ale ako výraz“ (Levinas 2009, 228). „Nebyť metafory, boli by sme hluchí k Božiemu hlasu. Bez metafory by bolo myslenie tým, čím je, neznamenalo by nič viac než prepočet zodpovedajúci obsahu myslenia... Bez Boha by nebolo metafory. Boh je samotná metafora jazyka – fakt myslenia povznášajúceho sa nad seba samo“ (Levinas 2009, 233).

Uvedené tvrdenia podnecujú premýšľať o tom, ako sa absolútna transcendencia dotýka samotnej imanencie všetkých slov a vecí. Práve Duch – ako to, nad čím neskoršie Levinasove knihy hlbajú ako nad zázrakom nekonečna v konečnom bytí – sa podľa prvých poznámok dáva v „zázraku“ metafory: „Metafora – zázrak nad zázraky, to je možnosť prekročiť skúsenosť, myslieť ďalej za danosti nášho sveta. Čo znamená prekročiť skúsenosť? Myslieť Boha“ (Levinas 2009, 231). Boh alebo nekonečno, samotná podmienka metafory, zázračná podmienka otvorenosti Inému ako tomu, čo nie je z tohto sveta. Len ťažko by sme pred Levinasom v dejinách filozofie našli texty vyznačujúce sa takouto odvahou myslieť nemysliteľné – a v tom spočíva Levinasova veľkosť. Formuluje otázky, ktoré bežnému človeku často napadnú, ale ani jeden filozof pred ním otázky takto nepoložil. J.-L. Marion v jednom rozhovore dokonca povedal, že „bez Levinasa by sme dnes určite nemohli myslieť tak, ako myslíme“ (Marion 2009).

Levinas napríklad jasne hovorí, že pýtanie sa na bytie nemôže byť prvou otázkou filozofie, pretože prvou otázkou filozofie je metafora, tento zázračný údiv: „Každá metafora zostáva v imanencii – myslenie je samotnou definíciou imanencie –, myslenie je tým, čo nás nemôže udiviť. A naozaj: údiv = počiatok filozofie. Metafora – metaforické prekročenie (...) prelamujúce myslenie = myslenie, ktoré myslí viac, než môže myslieť. Čo však nie je možné inak ako morálna zodpovednosť = sebakritika ešte pred reflexívnym výkonom. Počnúc zmyslom vyšším než ten môj... Výškou nekonečna“ (Levinas 2009, 331-332). Čo je potom prvou otázkou filozofie? Levinas jasne hovorí, že ňou nie je „grécky zázrak“ pýtania sa na bytie, znovuobjavený Heideggerom; že pýtanie sa na bytie nemôže konštituovať prvotnú otázku filozofie, ktorou je zázračná metafora Boha: „Boha nemožno definovať Bytím“ (Levinas 2009, 386). Nemožno si jednoducho zaistiť prístup k bytiu a k bytiu sveta, pokiaľ neodhalíme otvorenosť a neredukovateľnosť iného, druhého človeka. Prvotný údiv – konštituuujúci prvotnú otázku filozofie – teda nespočíva v od-

halení toho, že bytie vôbec „je“, ale v obrátení k druhej tvári – ku skutočnosti, že môžem hovoriť s druhým človekom a on so mnou – a cez jeho tvár vysloviť nevysloviteľné, transcendovať zmyslový svet smerom k nekonečnu, Bohu.

Možno povedať, že najmä pre komentátorov Levinasovho diela sa tu otvára celkom nová éra. Môžu tu nájsť všetky rané Levinasove inšpiračné zdroje. Prvému zväzku možno do istej miery vyčítať spôsob, akým editori – často na škodu systematického vedeckého výskumu – rozložili jednotlivé zošity, spôsob datovania, zoskupenie jednotlivých myšlienok, zaradenie rôznych osobných poznámok chronologicky priamo do textu (adresy príbuzných, známych, telefónne čísla, plánovací kalendár), ako aj chýbajúci aspoň menný register. Všetko to však dotvára „inú“ Levinasovu tvár. Pre mňa osobne táto kniha znamená obnovenú a silnú motiváciu pokračovať v začatých výskumoch jeho diela.

Pavol Sucharek

Literatúra

- LEVINAS, E. (1997): *Totalita a nekonečno*. Praha: OIKOYMENH. Prel. M. Petříček jr. a J. Sokol.
LEVINAS, E. (2003): *Difficile liberté*. Paris: LGF, Livre de Poche.
LEVINAS, E. (2009): *Œuvres 1. Carnets de captivité et autres inédits*. Eds. R. Calin, C. Chalier. Paris: Bernard Grasset/Imec.
MARION, J.-L. (2009): Pourquoi Levinas est grand. In: *Le point*. Dostupné na internete: <http://www.lepoint.fr/actualites-chroniques/2009-10-21/marion-pourquoi-levinas-est-grand/989/0/387605> (21. 8. 2012).

Pavol Sucharek
Inštitút filozofie a etiky FF PU
Ul. 17. novembra č. 1
08001 Prešov
SR
e-mail: pavol.sucharek@gmail.com